

Гранатуров В.М.,

доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри управління проектами
та системного аналізу Одеської національної
академії зв'язку імені О.С. Попова,

Ясенова І.Б.,

заступник начальника відділу взаємодії
із структурними підрозділами управління
аудита ДПА в Одеській області

ПОДАТКОВИЙ РИЗИК ДЕРЖАВИ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Запропоновано виділити в системі податкових ризиків поняття “податковий ризик держави”. Наведено визначення цього поняття, розкрито його зміст шляхом побудови відповідної класифікації.

The definition and classification of state tax risk are given. It's proposed to define the state tax risk in the system of tax risk. The definition of this concept is offered and its content is considered by means of proper classification system.

Забезпечення запланованих надходжень податків та відповідного наповнення бюджету є однією з найважливіших умов успішного розв'язання соціально-економічних завдань держави. Разом із тим існують чинники, що породжують невпевненість у отриманні запланованих коштів, — так звані чинники ризику. Тому оцінка ризиків, а також розробка заходів щодо їх попередження або зниження є чи не найвідповідальнішим етапом організації наповнення бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів.

Сьогодні аналізу податкових ризиків, а також можливим напрямкам та шляхам їх попередження або зниження приділяється певна увага з боку науковців і практиків¹. Деякі дослідження та розробки ініціювалися безпосередньо керівництвом Державної податкової адміністрації України (ДПА), а їх результати впроваджувалися відповідними наказами².

¹ Вітлінський В.В., Тимченко О.М. Джерела і види податкових ризиків, їх взаємозв'язок // Фінанси України. — 2007. — № 3. — С. 132—139; Десятнюк О.М. Моніторинг податкових ризиків: Навч.-метод. посіб. для слухачів Центру підготовки магістрів. — Тернопіль: Воля, 2003; Посібник з міжнародного податкового аудиту. — К.: Державна податкова адміністрація України, 2001. — 105 с.; Скрипник А.В. Державне регулювання економіки (податки, бюджет, корупція, вибори): Курс лекцій. — К.: ЦУЛ, 2002. — 296 с.; Терещенко Л.О. Оцінка ризику та оптимізація управління ним у прогнозуванні податкових надходжень // Ризикологія в економіці та підприємстві: Зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. — К.: КНЕУ; Академія ДПС України, 2001. — С. 398—399.

² Методичні рекомендації по моніторингу податкових ризиків, затверджені наказом Державної податкової адміністрації України від 23.10.2001 року № 428; Про впорядкування роботи з податковими ризиками: Наказ ДПА України від 23.06. 2003 року № 308.

Проте проведені дослідження поки що не дали відповіді на багато теоретико-методичних та практичних питань. До того ж вони не завжди ефективні при визначенні ризиків, що входять до складу податкового ризику, їх кількісній оцінці, а також при розробці заходів щодо попередження або зниження ризиків і оцінюванні ефективності цих заходів.

Як показує виконаний нами аналіз, такий стан теоретичного та методологічного рівня розробок у цій сфері обумовлений наявністю невирішених питань, одним із найважливіших з яких, на нашу думку, є відсутність єдиного, загальноприйнятого підходу до визначення поняття “податковий ризик”, а також його складу.

Зауважимо, що проблема визначень у сфері оподаткування стосується не тільки податкового ризику. Хоча проблема оподаткування є предметом наукових досліджень не одне століття, низка прийнятих термінів не завжди відповідають дійсності і є дискусійними. Професор А.М. Соколовська зазначає, що таке становище склалося, зокрема, через брак сучасних теоретичних досліджень та переважання емпіричних підходів до розуміння цих термінів³. Із такою думкою погоджуються інші автори, зазначаючи, що розв’язання проблем сьогодення наштовхується на недостатню розробленість деяких теоретичних аспектів, у першу чергу відсутність адекватного визначення деяких категорій, які використовуються в теорії та практиці. Так, наприклад, В. Загорський, розглядаючи проблему дефініцій у сфері оподаткування, наголошує, що саме в цій сфері простежується захоплення прикладними розробками й незначна увага до науково-теоретичних пошуків, унаслідок чого низка питань залишаються недостатньо опрацьованими з наукової точки зору⁴.

Зазначене вище визначає актуальність дослідження, метою якого є поглиблення існуючих напрацювань із питань визначення та складу поняття “податковий ризик”. Наукова новизна даної праці полягає в тому, що авторами запропоновано виділити в системі податкових ризиків поняття “податковий ризик держави”, наведено визначення цього поняття, а також встановлено його обсяг шляхом побудови відповідної класифікації.

Розглянемо деякі найпоширеніші підходи до визначення поняття “податковий ризик”. У літературі з проблем підприємницьких ризиків поширена думка, ніби податковий ризик полягає в можливості фінансових втрат унаслідок зміни податкової політики (поява нових податків, ліквідація або скорочення податкових пільг, зміни величини податкових ставок)⁵. За такого підходу до характеристики податкових ризиків вони розглядаються, як правило, з двох позицій — підприємця та держави. “Податковий ризик підприємця полягає в можливості появи додат-

³ Соколовская А. Теоретические начала определения налоговой нагрузки и уровня налогового обложения экономики // Экономика Украины. — 2006. — № 7. — С. 4—12.

⁴ Загорський В. До проблеми пізнання податкових дефініцій // Економіст. — 2006. — № 4. — С. 72—74.

⁵ Чальй-Прилуцкий В.А. Рынок и риск: Метод. мат-лы (пособ. для бизнесменов) по анализу, оценке и управлению риском. — М.: НИУР; Центр СИНТЭК, 1994. — С. 130—131.

кових витрат, а держави — в можливому скороченні надходжень до бюджету внаслідок зміни податкової політики”⁶. Тобто виділяється лише одна (хоча й дуже важлива) причина виникнення податкового ризику — зміна податкової політики.

У сучасній спеціальній літературі з проблем оподаткування поняття “податковий ризик держави” практично не використовується. Його роль виконує поняття “податковий ризик”. Винятком є стаття В.В. Вітлінського та О.М. Тимченко⁷, котрі, розглядаючи види податкових ризиків, поділили їх на дві групи — для держави та для платника. Проте жодного визначення в цій роботі не наведено.

Взагалі при визначенні поняття “податковий ризик” у більшості випадків мова йде про кримінально-правовий аспект проблеми — навмисне чи ненавмисне порушення суб’єктами підприємницької діяльності податкового законодавства. Так, у методичних рекомендаціях ДПА зазначено: “Податковий ризик — вірогідна можливість порушення податкового законодавства, в результаті чого можливі втрати бюджету”⁸. Досить близьке за змістом і таке визначення податкового ризику: “Під податковим ризиком слід розуміти теоретичну ймовірність того, що внаслідок якихось дій платника податку певні платежі до бюджету можуть надійти не в повному обсязі або несвоєчасно”⁹.

У наведених визначеннях також виділяється лише одна, хоч і дуже важлива, причина виникнення податкового ризику. Якщо в першому випадку це можлива зміна податкової політики, то в другому — порушення суб’єктами господарювання (платниками податків) податкового законодавства.

Слід зазначити, що визначення поняття “податковий ризик” зумовлює й існуючі підходи до складу ризиків, які воно охоплює. Відповідно до прийнятого підходу, за якого проблема розглядається у кримінально-правовому аспекті, а причинами виникнення ризику вважаються порушення платниками податків податкового законодавства, до бази даних цього ризику включено досить велику кількість ризиків¹⁰, що характеризує лише потенційні випадки порушення законодавства. Тобто не враховано інших впливових чинників ризику, які є джерелом невизначеності умов діяльності податкової служби країни і, як наслідок, можуть негативно впливати на кінцеві результати її діяльності.

⁶ Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: Учеб. пособ. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ДИС, 2002. — С. 27.

⁷ Вітлінський В.В., Тимченко О.М. Джерела і види податкових ризиків, їх взаємозв’язок // Фінанси України. — 2007. — № 3. — С. 132–139.

⁸ Методичні рекомендації по моніторингу податкових ризиків, затверджені наказом Державної податкової адміністрації України від 23.10.2001 року № 428.

⁹ Посібник з міжнародного податкового аудиту. — К.: Державна податкова адміністрація України, 2001. — С. 99.

¹⁰ Порядок створення, супроводження та затвердження податкових ризиків: Додаток 1 до наказу ДПА України від 23.06.2003 року № 308; Методичні рекомендації по моніторингу податкових ризиків, затверджені наказом Державної податкової адміністрації України від 23.10.2001 року № 428.

Дещо інший підхід до характеристики (не визначення) податкового ризику бачимо в роботі А.В. Скрипника¹¹, де немає визначення цього поняття, зате наведено схему, яка, на думку автора, висвітлює складові податкового ризику. Не будемо розглядати обґрунтованість складових даної схеми, оскільки, на нашу думку, в ній під ризиками розуміються деякі ризики (наприклад, інфляційний), джерела ризику (монетарна політика, законодавчі зміни, кон'юнктурні дії парламенту), чинники ризику (помилки у процесі планування та прогнозування темпів розвитку економіки тощо). На наш погляд, автор цілком слушно вважає, що внаслідок податкового ризику фактична величина податкових надходжень не відповідатиме запланованому рівню. Разом із тим низка найважливіших джерел та чинників, які істотно впливають на відхилення фактичного рівня податкових надходжень від запланованого, наприклад порушення суб'єктами господарювання (платниками податків) податкового законодавства та ухилення від сплати податків, тут навіть не згадуються.

Як бачимо, на даний час не існує єдиного узгодженого підходу до характеристики та визначення податкового ризику, оскільки різні автори дають характеристики змісту одного й того ж поняття, які практично повністю відрізняються за сутністю. Тому необхідні подальші наукові дослідження, спрямовані на усунення невизначеності щодо розуміння змісту та сутності цього поняття, а також визначення й обґрунтування всіх впливових чинників та відповідних ризиків, які утворюють його обсяг.

Перед тим як перейти до пропозицій щодо усунення існуючих недоліків, зробимо кілька зауважень, які обмежують коло досліджуваних питань та проблем.

Перше зауваження полягає в тому, що поняття “податковий ризик” використовується стосовно двох можливих його носіїв — держави та підприємця.

Друге зауваження: причини та джерела ризику, а отже, поняття “податковий ризик” та його склад визначаються носієм податкового ризику. Тому потрібні самостійні визначення термінів: “податковий ризик”, “податковий ризик держави”, “податковий ризик підприємця”. При цьому, відповідно до наведеної в монографії “Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісної оцінки”¹² системи класифікації підприємницьких ризиків, податковий ризик підприємця є простим ризиком — таким, що не підлягає поділу. Водночас податковий ризик держави, оскільки він характеризує окремий вид діяльності поряд із такими, як страхова, біржова, банківська, й унаслідок впливу на нього численних чинників та джерел ризику, слід розглядати як складний — такий, що поділяється на прості ризики. А поняття “податковий ризик держави”

¹¹ Скрипник А.В. Державне регулювання економіки (податки, бюджет, корупція, вибори): Курс лекцій. — К.: ЦУЛ, 2002. — С. 225.

¹² Гранатуров В.М., Литовченко І.В., Харічков С.К. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісної оцінки: Моногр. / За наук. ред. В.М. Гранатурова. — Одеса: Ін-т проблем ринку та екон.-екол. досліджень НАН України, 2003. — С. 124—126.

повинне охоплювати ширше коло простих ризиків, ніж те, що розглядається сьогодні при аналізі податкових ризиків¹³.

Третє зауваження полягає в тому, що, на нашу думку, існує визначення поняття “податковий ризик підприємця” особливих заперечень щодо його обґрунтованості не викликає. Зміна податкової політики є основною та певною мірою єдиною причиною виникнення цього ризику. Слід також зауважити, що у процесі взаємодії підприємця з податковими органами можливі додаткові виплати, пов’язані з ненавмисним або навмисним порушенням суб’єктом господарювання чинного законодавства — усвідомленого або неусвідомленого невиконання ним зобов’язань щодо сплати податків. У наведеному вище визначенні поняття “податковий ризик підприємця” ці чинники не враховуються, оскільки вони є внутрішніми й обумовлені помилками чи навмисними діями персоналу підприємства. Тому, використовуючи прийняті у згаданій вище монографії¹⁴ вихідні передумови та положення побудови системи класифікації підприємницьких ризиків (до складу яких входить податковий ризик підприємця), можна стверджувати, що під впливом цих чинників, унаслідок помилок та недоліків при плануванні, проектуванні та організації поточної роботи, а також недостатнього обґрунтування управлінських рішень виникає група організаційно-управлінських ризиків.

Четверте зауваження: з огляду на мету дослідження нас цікавить саме податковий ризик держави, тому надалі нами будуть розглянуті питання визначення та складу цього ризику. А відправною точкою повинні бути результати досліджень щодо визначення поняття “ризик”, яке використовується в економічній теорії та практиці.

Грунтовний аналіз питань історії та логіки походження поняття ризику, пояснення сутності, змісту та методів його дослідження виконано в наукових працях В.В. Вітлінського, Г.І. Великоіваненко, М.С. Клапків¹⁵. Еволюція визначення цього поняття аналізується також у навчальному посібнику В.М. Гранатурова¹⁶. З огляду на наведені тут основні елементи та риси ризику найхарактернішою його властивістю є невизначеність. (Акцентувати увагу на цій властивості ризику важливо

¹³ Вітлінський В.В., Тимченко О.М. Джерела і види податкових ризиків, їх взаємозв’язок // *Фінанси України*. — 2007. — № 3. — С. 132—139; Методичні рекомендації по моніторингу податкових ризиків, затверджені наказом Державної податкової адміністрації України від 23.10.2001 року № 428.

¹⁴ Гранатуров В.М., Литовченко І.В., Харічков С.К. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісної оцінки. Моногр. / За наук. ред. В.М. Гранатурова. — Одеса: Ін-т проблем ринку та екон.-екол. досліджень НАН України, 2003. — С. 124—126.

¹⁵ Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. Ризикологія в економіці та підприємстві: Моногр. — К.: КНЕУ, 2004. — 480 с.; Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків: Моногр. — Тернопіль: Економічна думка; Карт-бланш, 2002. — 570 с.

¹⁶ Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: Учеб. пособ. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ДИС, 2002. — С. 8—11.

насамперед тому, що оптимізувати на практиці процеси керування й регулювання, ігноруючи об'єктивні та суб'єктивні джерела невизначеності, безперспективно.)

На підставі зазначеного вище аналізу літературних джерел із проблем ризиків узагалі, і податкових зокрема, й нашого власного розуміння проблеми пропонуємо визначення цього поняття, яке, на нашу думку, певною мірою усуває недоліки існуючих підходів: *податковий ризик держави* — це економічна категорія, яка характеризує невизначеність кінцевого результату діяльності щодо забезпечення надходжень коштів до бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів унаслідок можливого впливу (дії) на нього низки об'єктивних та/або суб'єктивних факторів, які не враховуються при його плануванні.

Ми не називаємо конкретних чинників, що впливають на податковий ризик держави, оскільки їх склад та ступінь впливу з часом можуть істотно змінюватися. Їхній вплив проявляється у процесі формування складу ризиків, що утворюють обсяг поняття “податковий ризик держави”. Найширше визначення цього поняття дає змогу перейти до визначення складу ризиків, що утворюють його обсяг, тобто до розподілу цього поняття на види, підвиди та різновиди ризиків. Найкраще це зробити шляхом побудови системи класифікації податкового ризику держави.

Одним із перших та найвідповідальніших етапів побудови класифікації є вибір та обґрунтування підстави (ознаки) класифікації. При цьому стосовно ризиків найдоцільніше використовувати причинно-наслідковий підхід. Як показують аналіз літературних джерел, а також виконані нами дослідження, саме за такого підходу до розгляду змісту та сутності ризику найсуттєвішою ознакою, від якої залежать і з якої випливають усі інші ознаки ризику, є причини виникнення невизначеності умов, за яких здійснюється підприємницька діяльність, тобто джерела ризику. Тому саме джерела виникнення ризику прийняті нами за основну ознаку, яка надалі буде використовуватися для побудови системи класифікації податкового ризику держави.

Невизначеність умов, у яких здійснюється наповнення бюджету шляхом збору податків, зумовлена великою кількістю змінних, контрагентів та осіб, поведінку котрих не завжди можливо передбачити з прийнятною точністю. Насамперед це невизначеність зовнішнього оточення, що включає в себе об'єктивні економічні, соціальні та політичні умови, в межах яких здійснюється ця діяльність і до динаміки яких вона змушена пристосовуватись. До цих умов можна віднести нестабільність державної влади, неефективну економічну політику уряду, регіональні проблеми, різку поляризацію інтересів різних соціальних груп тощо. Тому зміни в зовнішньому оточенні істотно впливають на умови здійснення діяльності податкової служби, перешкоджаючи запланованому наповненню бюджету.

Поряд із зовнішнім значний вплив на діяльність щодо збору податків справляє внутрішнє оточення. До найважливіших умов цієї діяльності слід віднести стратегію податкової служби, принципи організації її діяльності, наявні ресурси, а також ефективність їх використання. Ці основні складові внутрішнього оточен-

ня конкретизуються у значну кількість чинників, які визначають кінцеві результати діяльності податкової служби (їх небажана зміна також може негативно вплинути на її кінцеві результати). До таких чинників можна віднести професійний рівень та наявність професійного досвіду керівництва податкової служби, рівень спеціальних та загальноекономічних знань керівництва та персоналу служби, підбір та розстановку кадрів, рівень організації та управління службою, рівень організації праці персоналу, збереження конфіденційної інформації та ін. Отже, очевидно, що джерелом небажаних змін у внутрішньому оточенні, які можуть призвести до погіршення результатів діяльності, може бути сама податкова служба — невміла організація її роботи внаслідок недостатньої компетентності керівництва, низького професійного рівня, зловживань персоналу тощо.

На підставі аналізу джерел ризику та їх взаємозв'язку пропонуємо класифікацію податкового ризику держави, схему якої наведено на рис. 1.

Перший рівень класифікації становлять природно-кліматичні, кримінально-правові, політико-економічні та організаційно-управлінські ризики. Відповідно до правил побудови класифікації¹⁷ ці ризики є видовими по відношенню до родового ризику, яким у даному випадку є податковий ризик держави. Використовуючи для розкриття змісту наведених тут ризиків визначення через рід та видову відмінність, автори пропонують розглядати їх як складові податкового ризику держави разом зі стислою характеристикою.

Природно-кліматичні ризики, як складова податкового ризику держави, характеризують невизначеність кінцевого результату діяльності щодо забезпечення надходжень коштів до бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів унаслідок прояву стихійних сил природи.

Відомо, що стихійні лиха, а також цілком звичайні природні явища — морози, ожеледиця, град, засуха тощо — можуть негативно вплинути на результати підприємницької діяльності, стати причиною непередбачуваних втрат або недоотримання запланованих доходів, що, у свою чергу, може зменшити надходження до бюджету. Наочний приклад — неврожаї через несприятливі погодні умови та, як наслідок, зменшення відповідних надходжень до бюджету.

Природно-кліматичні ризики належать до форс-мажорних обставин. Якщо в підприємстві відшкодування збитків, спричинених форс-мажорними обставинами, здійснюється, як правило, шляхом страхування ризиків, то у випадку податкового ризику держави зменшення надходжень до бюджету ніяк не компенсується. Врахування цього ризику бажане та можливе в разі, коли планові розрахунки надходжень до бюджету здійснюються з використанням сценарного аналізу й/або коли результати таких розрахунків надаються у вигляді певного числового діапазону.

¹⁷ Воронин Ю.А. Теория классификации и ее приложения. — Новосибирск: Наука, 1985. — 231 с.; Розова С.С. Классификационная проблема в современной науке. — Новосибирск: Наука, 1986. — 223 с.; Уемов А.И. Основы практической логики с задачами и упражнениями. — Одесса: ОГУ им. И.И. Мечникова, 1997. — 388 с.

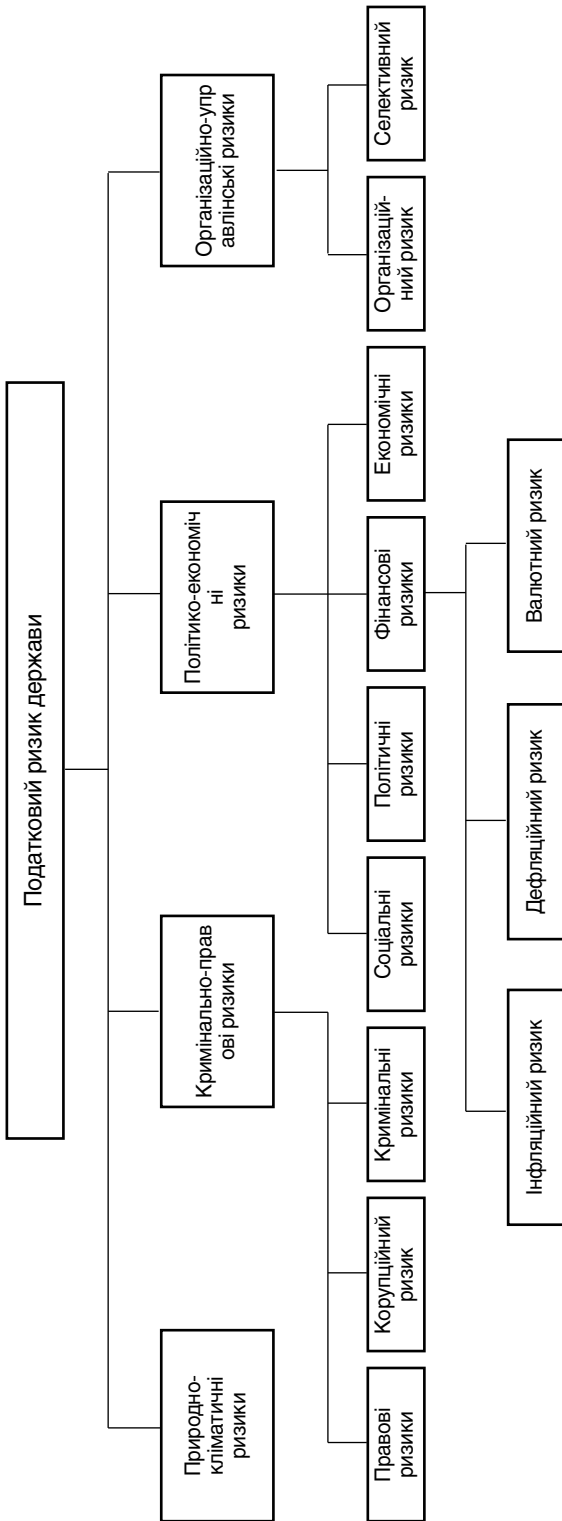

Рис. 1. Схеми класифікації податкового ризику держави

Кримінально-правові ризики, як складова податкового ризику держави, характеризують невизначеність кінцевого результату діяльності щодо забезпечення надходжень коштів до бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів унаслідок помилок та порушень при складанні та поданні податкової звітності, а також неправомірних дій із боку підприємців чи посадових осіб.

За причинами виникнення, а також шляхами їх попередження або зниження ці ризики слід поділити на декілька самостійних груп — правові, кримінальні, корупційні.

Правові ризики є наслідком нетяжких порушень платниками податків при складанні та поданні податкової звітності, таких як несвоєчасне подання податкової звітності, наявність арифметичних та методологічних помилок у податковій звітності, порушення термінів сплати податків, зборів, обов'язкових платежів. Попередження та зниження таких ризиків досягається шляхом спрощення податкового законодавства й податкової звітності, проведення роз'яснювальної та профілактичної роботи, притягнення до адміністративної відповідальності тощо.

Кримінальні ризики є наслідком тяжких порушень податкового законодавства, до яких слід віднести свідоме запровадження різноманітних схем часткового або повного ухилення від оподаткування. Для попередження та зниження таких ризиків необхідно постійно підвищувати кваліфікацію працівників податкової служби, проводити моніторинг і виявляти правопорушення, підвищувати рівень правового забезпечення кримінальної відповідальності порушників податкового законодавства.

Корупційний ризик виникає внаслідок зловживань та корупційних дій із боку працівників податкової служби та митниці, а також інших посадових осіб. Попередити та знизити такі ризики можна шляхом ретельного підбору та розстановки кадрів, посилення контролю дій посадових осіб із боку відповідних служб, підвищення відповідальності керівництва за дії підлеглих, а також рівня правового забезпечення відповідальності посадових осіб, які порушують податкове законодавство.

Політико-економічні ризики, як складова податкового ризику держави, характеризують невизначеність кінцевого результату діяльності щодо забезпечення надходжень коштів до бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів унаслідок змін у економіці країни або політичної обстановки, які зумовлюють загальний стан економіки.

Такі зміни можуть негативно вплинути на темпи економічного зростання, знизити обсяги виробництва у країні, а отже, і її податковий потенціал та надходження до бюджету.

За причинами виникнення, а також шляхами попередження або зниження політико-економічні ризики слід поділити на декілька самостійних груп, які можна розглядати як видові ризики по відношенню до політико-економічних, їхньою складовою: 1) соціальні ризики; 2) фінансові ризики, обумовлені мінливістю економічної кон'юнктури та купівельної спроможності грошей (сюди мож-

на віднести інфляційний, дефляційний та валютний ризики); 3) економічні ризики, обумовлені нестабільністю поточної економічної ситуації, неефективною економічною політикою уряду, зміною зовнішньоекономічної ситуації, помилковим визначенням бази оподаткування (податкового потенціалу країни) тощо; 4) політичні ризики, обумовлені політичною нестабільністю у країні й/або світі, кон'юнктурними міркуваннями парламентських політичних партій та угруповань у процесі формування бюджету та внесення законодавчих змін до Податкового кодексу тощо.

Організаційно-управлінські ризики, як складова податкового ризику держави, характеризують невизначеність кінцевого результату діяльності щодо забезпечення надходжень коштів до бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів унаслідок помилкових рішень щодо організації та управління цією діяльністю.

За причинами виникнення організаційно-управлінські ризики можна поділити на селективний та організаційний. Селективний ризик виникає внаслідок недостатнього обґрунтування управлінських рішень, організаційний — через недоліки при плануванні та організації поточної роботи, помилки в доборі та розстановці кадрів, а також неефективний контроль діяльності.

Слід зазначити, що в разі виявлення нових або детальнішого поділу існуючих на схемі ризиків вони можуть бути включені до наведеної схеми класифікації, не порушуючи її. Зауважимо також, що для подальших міркувань із цієї проблеми й розробки на їх підставі висновків та пропозицій важливо знати не назву ризиків, що входять у податковий ризик держави (в разі існування різних точок зору вона повинна стати результатом домовленості фахівців), а їхній склад, а також джерела та чинники, внаслідок яких ці ризики виникають. Це необхідно для подальших досліджень, спрямованих на моніторинг податкових ризиків, для визначення та обґрунтування напрямів та шляхів попередження або зниження податкового ризику держави. Причому моніторинг цього ризику повинен здійснюватися не тільки стосовно платників податків, тобто правового та кримінального ризиків (як це відбувається сьогодні), а в ширшому спектрі податкових ризиків.

Використання наведеного переліку, що становить обсяг поняття “податковий ризик держави” дасть змогу надалі більш плідно та ефективно розглянути проблему, а також визначити та обґрунтувати перспективні напрями моніторингу та шляхів попередження або зниження цього ризику.